

ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΚΗΝΕΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ
ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2021

Τα γερμανικά και τα γαλλικά παραθέματα είναι σε μετάφραση της Ελένης Βαροπούλου.

1η έκδοση, Οκτώβριος 2021

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Βουβούλα Σκούρα
(ασπρόμαυρη φωτογραφία: Κώστας Ορδόλης)
Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας
Τυπογραφική διόρθωση: Δημήτρης Αλεξιάκης

ISBN: 978-960-504-315-5

© 2021 Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Ελένη Βαροπούλου

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80
τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093
www.nefelibooks.com



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Nunc	11
Εκ του φυσικού	19
Υφάσματα	27
Fauna	37
Άστρ	47
Κριτική	59
Επιστολές	69
Αυτοψία	77
Μεταφράσεις	91
Interiors	105
Ατμόσφαιρες	117
Επιγράμματα	127
Loci	139
Αναχρονισμοί	153
Postcolonial	167
Παραμύθια	179
Ενσταντανέ	191
Chiaroscuro	199
Είδωλα	209
Τοπιογραφία	219
Σώματα	229
Φυσιογνωμίες	239
Ουτοπίες	249
Site Specific	261
Παραλειπόμενα: Σκίτσο/Φαντάσματα/Flora	271

NUNC

Για συγκινητικές στιγμές της ζωής μου, εκθαμβωτικές εικό-
νες από ταξίδια, καθ' οδόν προς γνώριμα μέρη ή ξένους τόπους
αλλά και σελίδες βιβλίων που με είχαν συνεπάρει, σε ώρες
διαβάσματος, έχω κρατήσει αναρίθμητες σημειώσεις. Πάντα
χειρόγραφες. Κάποιες από αυτές συμπληρώθηκαν με σκίτσα.
Τοπιογραφικές μινιατούρες στο περιθώριο περιγραφών και πα-
ρατηρήσεων. Λεπτομέρειες από πρόσωπα, φυτά, αντικείμενα,
ζωγραφισμένες σε πρώτο πλάνο. Πολλές σημειώσεις μπήκαν
εμβόλιμες σε μισοτελειωμένα, αδημοσίευτα γραφτά, οι περισσό-
τερες εντάχτηκαν σαν συνειρμοί στο σώμα κειμένων που, παρά
την πρόθεσή μου να τα προχωρήσω, έμειναν καθηλωμένα στα
πρώτα τους βήματα.

Ανομοιόμορφα τετράδια, μπλοκ και ημερολόγια στεγάζουν
τις σημειώσεις. Στοιβαγμένα κυρίως στα συρτάρια ενός παλαι-
κού κομώ με γκριζωπό μάρμαρο, που προέρχεται από την κρε-
βατοκάμαρα των γονιών μου. Ορισμένα τετράδια τοποθετήθη-
καν σε ντοσιέ και χαρτόκουτα, εξασφαλίζοντας εμφανή θέση
στην τωρινή βιβλιοθήκη μου, ενώ άλλα είναι καταχωνιασμένα,
μαζί με κάθε λογής αναμνηστικά, στις βαλίτσες και τα κιβώ-
τια της τελευταίας μετακόμισης. Αν και έχουν περάσει αρκετοί
μήνες από τότε που ο Χανς-Τις Λέμαν και εγώ αφήσαμε πίσω
το Βερολίνο για να εγκατασταθούμε στην Αθήνα, την άνοιξη
του 2019, το χάος των σημειώσεων και σημειωματαρίων δεν
έχει ακόμη αντιμετωπισθεί.

Όλο αυτό το σκόρπιο αλλά και ως έναν βαθμό συγκεντρωμέ-
νο υλικό είχε στοιχειώσει, εδώ και δεκαετίες, σε γωνιές του νου
μου, αφού ποτέ δεν έπαψε να με πολιορκεί η ιδέα ότι θα έπρεπε
κάποια στιγμή να σκαλίσω και να επεξεργαστώ το άναρχο αρ-

χείο μου. Κουβαλώνοντας μέσα μου ένα κολάζ αναμνήσεων και έχοντας εναποθέσει σε ιδιότυπα χρηματοκιβώτια τα ίχνη από τις εντυπώσεις και τα βιώματα, ονειρευόμουν συχνά ότι κάποια μέρα θα έφτανα στο σημείο να συνθέσω μιαν αυτοβιογραφική αφήγηση ή ένα δοκίμιο ως υστερόγραφο μικτής τεχνικής σε όσα αξιωμακρόνεντα και αλησιμόνητα είχα ζήσει.

Οι συνεχείς αναβολές και αναστολές να επιστρέψω στα περασμένα και να τα διαχειριστώ συνδέονταν λιγότερο με το ερώτημα τι θα μπορούσα, τελικά, να επιλέξω ως άξιο λόγου απ' όλα όσα μου είχαν συμβεί, και περισσότερο με το ερώτημα πώς, σε τι ύφος, θα επιθυμούσα να μιλήσω τώρα πια για μένα, τους γύρω, το άλλοτε. Η γραφή ήταν η απορία μου. Ποτέ δεν αμφισβήτησα το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν αυτές καθαυτές οι εμπειρίες μου, αφού όχι μονάχα οι δικές μου αλλά και του καθενός ανθρώπου είναι ενδιαφέρουσες. Όμως γιατί θα έπρεπε, ειδικά εγώ, να τιθασέσω, να μετασχηματίσω κάποια αποσπασματικά στοιχεία, κλειδωμένα και απροσπέλαστα μέχρι πρόσφατα, προκειμένου να τα εκθέσω δημόσια με τη μορφή βιβλίου; Τι θα δικαίωνε το εγχείρημα να υποβάλω κατάλοιπα μνήμης και ένα αδιαμόρφωτο, πολύ προσωπικό υλικό, δηλαδή τα διάφορα πυκνογραμμένα φύλλα που κατά καιρούς είχα συσσωρεύσει ελεύθερα, στη δοκιμασία ενός γραπτού λόγου με συγκεκριμένες απαιτήσεις;

Με το πέρασμα του χρόνου και οι αναμνηστικές φωτογραφίες, καθώς είχαν μπει τυχαία σε φακέλους και συνωστίζονταν χωρίς ταξινόμηση στο αρχείο μου, άρχισαν να παίζουν ανασταλτικό ρόλο. Τον πρώτο καιρό, καθώς αυτές ήσαν πιο κοντά στα γεγονότα, μου φαίνονταν πιο καθησυχαστικές, πιο χρήσιμες για μια μελλοντική αξιοποίηση, απ' ό,τι οι ιδιόχειρες ζωγραφιές και τα σχέδια. Κι αυτό επειδή τα φωτογραφικά ντοκουμέντα απέπνεαν ψεύτικη αληθοφάνεια και διεκδικούσαν απέναντι στην

πραγματικότητα μια πληρότητα, απαραίτητη στην ανάκληση των παλαιών πραγμάτων. Τα σχέδια από την πλευρά τους, μέσα στην ελλειπτικότητα που τα χαρακτήριζε, ήταν ένα είδος υπομνηματισμού στο κάθε γεγονός, κινούνταν μάλλον προς το σχόλιο, παρά προς το ντοκουμέντο, και βασάνιζαν το μνημονικό μου κάθε φορά που αυτό επιχειρούσε να εμβαθύνει στη θύμηση συναρμολογώντας γραμμές, ασάφειες, απουσίες. Συχνά, μπροστά στα σκίτσα, το μνημονικό με παραπλανούσε. Αντί να με ενθαρρύνει, με απέτρεπε από το να στραφώ άμεσα στη γραφή. Γιατί προστρέχοντας στη φαντασία και επιζητώντας τη συνδρομή της, αυτή, αντί να μου επαναφέρει στον νου εκείνα τα στοιχεία που έμοιαζε να λείπουν από τα σκίτσα, παραποιούσε στο έπακρον τα δεδομένα τους, εφευρίσκοντας νέα πράγματα και εξωθώντας με προς καινούριους, απρόβλεπτους ορίζοντες.

Προτροπές να γράψω κάτι αυτοβιογραφικό είχα από φίλους, τότε εδώ, τότε εκεί. Τις απέκρουα ζωηρά με κάθε είδους δικαιολογίες που επιστράτευαν ευρύ φάσμα επιχειρημάτων. Ξεκινώντας από τη φράση του Ζαν Πάουλ στη *Συγγνώμη προς τους αναγνώστες των Απάντων*, το 1825, «αν ρωτήσει κανείς γιατί ένα έργο έμεινε ατελείωτο, πάλι είναι πολύ καλύτερο από το να ρωτάει γιατί άρχισε», και καταλήγοντας στην αποστροφή ή έστω τις αμφιβολίες μου για τη σημερινή μόδα των εύπεπτων αυτοβιογραφιών, καθώς οι περισσότερες εκτρέφονται με ωμή ανεκδοτολογία και μόνο προσχηματικά δουλεύουν για τη Μικρή και τη Μεγάλη Ιστορία.

Μια μέρα, ο Ζακ Λασάλ, στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, όπου ανέβαζε την *Ανδρομάχη* του Ευριπίδη, με άκουσε να εξιστορώ στιγμιότυπα από ταξίδια μου στη Μόσχα και το Λένινγκραντ, την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης, πριν και μετά την Περεστρόικα. Άκουσε επίσης από μέρους μου πολλές και διάφορες αιτιολογίες, καθώς προσπαθούσα να του εξηγήσω σε

τόνο πειστικό γιατί διστάζω να δρασκελίσω το φαρδύ σκαλοπάτι ανάμεσα στην προφορική αφήγηση και τη γραπτή μαρτυρία, συγκεντρώνοντας σε βιβλίο όσες αναπάντεχες και καθοριστικές συναντήσεις είχα που σχετίζονται με το θέατρο και την πολιτική. Τι ακριβώς ήχησε τόσο θεατρικά στα αυτιά του την ώρα της διήγησης δεν το έμαθα ποτέ, όμως ακόμη συγκρατώ στα δικά μου αυτιά τη σχεδόν ψιθυριστή προτροπή του, συνδεδεμένη με μια διακριτική, αποενοχοποιητική χειρονομία: «Ελένη, γράψε με τον δικό σου τρόπο ένα θεατρικό μυθιστόρημα».

Ο φόβος μπροστά στα άλλα θεατρικά μυθιστορήματα δεν θα έπρεπε να με εμποδίζει. Από μικρή μάθαινα να καταπολεμώ τους φόβους μου, ίσως θα έπρεπε κάποτε να ξεπεράσω και τον φόβο των προτύπων, τον φόβο «του καλλιεργημένου ανθρώπου μέσα μου».

«Ο ουρανός», γράφει ο Ζαν Πάουλ, «ρίχνει μαζεμένες μερικές νιφάδες χιονιού πάνω στον ενδόμυχο χιονάνθρωπό μας που τον προσφωνούμε καλλιέργεια, το χώμα λιώνει ή βρομίζει ένα τέταρτο απ' αυτές, η χλιαρή πνοή του ανέμου κόβει από τον χιονάνθρωπο το κεφάλι – αυτό είναι ο καλλιεργημένος άνθρωπος μέσα μας, ένα τόσο απαίσιο κατασκευάσμα με μπαλώματα σε όλα τα γνωρίζω και τα θέλω μας».

Κοιτάζοντας ξανά εκείνη τη σειρά από φωτογραφίες Ρώσων καλλιτεχνών που είχε τραβήξει για μένα η Τζένη Μαρκέτου, σε μία από τις μοσχοβίτικες διαμονές μου, στάθηκα στα φωτογραφικά πορτραίτα της Άλα Ντεμίντοβα, αλλά και σε μιαν άλλη ασπρόμαυρη φωτογραφία με τη σκάλα του σπιτιού όπου διέμενε ο Μπουλγκάκοφ. Ο τοίχος στο κλιμακοστάσιο έφερε πυκνά σημάδια από την ιδιόχειρη κατάθεση αυτών που δεν φοβήθηκαν να χαράξουν παράνομα τα ονόματά τους εκεί. Βεβαίως σε μια τέτοια έκφραση προσήλωσης, θαυμασμού προς τον συγγραφέα, ήταν η τόλμη της παράνομης χειρονομίας και το ξεπέρασμα του

φόβου αυτά που αμέσως μου φανερώθηκαν. Λίγο μετά ήταν η διεκδίκηση πλειάδας ανθρώπων να αυτονομηθούν, αποτυπώνοντας το μανιφέστο της μειοψηφίας τους στον τοίχο, αυτό που με καθήλωσε. Όμως αυτό που έχει κατασταλάξει μέσα μου, κοιτάζοντας εκ των υστέρων τη φωτογραφία, είναι μια αίσθηση μελαγχολίας για τη βαθιά ανάγκη που μας διακατέχει να εγγράφουμε το δικό μας ίχνος σε έναν τοίχο, χωρίς να υπολογίζουμε αν και πότε θα περάσει η φρέσκια μπογιά που θα το σβήσει.

Η Άλα Ντεμίντοβα φωτογραφήθηκε στη Μόσχα, στο καμαρίνι της, όταν τελείωσε μια ποιητική βραδιά αφιερωμένη στη Μαρίνα Τσβετάγιεβα. Καθισμένη ανφάς, με τα μακριά, χορευτικά χέρια της, κρεμασμένα πάνω από τα μπράτσα της πολυθρόνας, υποδήλωνε άθελά της την κούραση από μια εκ βαθέων απαγγελία, καθώς μόλις πριν λίγο είχε δανείσει φωνή στη φωνή της Τσβετάγιεβα και είχε μεταβιβάσει το ρίγος του τραγικού σε κάτι μη παραστάσιμο. Τα διαυγή και ρεμβώδη μάτια της, στο βάθος ενός βαμμένου πλαισίου που είχε προέλθει από το ξεβαμμένο μακιγιάζ, όταν ο ιδρώτας διέλυσε τη μαύρη μπογιά, ολοκλήρωναν την εικόνα από ένα άλμπατρος με τσακισμένες φτερούγες. Το ίχνος της ποιητικής γραφής είχε σταμπαριστεί σαν αόρατο τατουάζ στο σώμα της και ήταν το ίχνος μιας προσωποποίησης από την ώρα που η ηθοποιός είχε δανείσει όχι μονάχα φωνή αλλά και πρόσωπο στο κείμενο. Αυτό ακριβώς το ίχνος έμεινε αποτυπωμένο και στο χαρτί του φωτογραφικού ενσταντανέ που έχει τη δύναμη να αποσβολώνει.

Διερωτώμαι τι μεσολάβησε ώστε ο Μάρτιος 2020 ν' αναδειχθεί σε προσήκοντα χρόνο για να καταπιαστώ με ένα αυτοβιογραφικό κείμενο. Υλοποιώντας έτσι μια επιθυμία που στο παρελθόν είχε τόσες και τόσες φορές οπισθοχωρήσει, κάτω από την πίεση της απώθησης ή μέσα στο ρεύμα της αναβλητικότητας. Ένα μαρτιάτικο πρωινό αισθάνθηκα ότι η παράταξη της

προθεσμίας, που κάθε τόσο εξασφάλιζα από τον εαυτό μου, έληξε. Η διορία και το πλήρωμα του χρόνου διαπέρασαν σαν έννοιες τον νου μου, τη στιγμή που χωρίς άλλους δισταγμούς αφήθηκα στην περιπέτεια της γραφής. Τώρα πια έχω συνδέσει, κι αυτό ήταν αναμενόμενο, τη διαφορετική στάση που ακολούθησα απέναντι στις αναμνήσεις και τα σημειωματάρια, με τη ρωγή που ανοίχτηκε στον προσωπικό χρόνο μου, αφότου τον Σεπτέμβριο του 2019 διαγνώστηκε στο Βερολίνο ο δεύτερος καρκίνος μου. Η μάχη που έδωσα εδώ στην Αθήνα εναντίον της αρρώστιας, όταν το σώμα με είχε προδώσει, ξύπνησε μέσα μου μορφές πνευματικής αντίστασης, αυτοάμυνας. Το αυτοβιογραφικό κείμενο είναι ίσως το καταφύγιο για την ατομικότητα, επιλεγμένο από μένα την ίδια, την ώρα που, έτσι κι αλλιώς, η αρρώστια και οι θεραπείες με εξατομικεύουν με τον δικό τους, αδυσώπητο τρόπο. Χρόνος χαμένος και χρόνος που μπορεί να κερδηθεί. Η απώλεια της υγείας με εξώθησε να θεραπεύσω το τραύμα, να μην ενδώσω στην τάση παραίτησης. Με το αυτοβιογραφικό αφήγημα προσδίδω φυσιογνωμία στο πρόσωπό μου, αναπτύσσω αντισώματα για το άρρωστο κορμί. Ένας άλλος οργανισμός γεννιέται μέσα από τη διαδικασία οργάνωσης και μετάπλασης των αναμνήσεων σε γραμμένες λέξεις, καθώς εξωτερικεύεται, ονοματίζεται, συγκεκριμενοποιείται, μορφοποιείται ό,τι με την πλήρη εσωτερίκευση θα είχε βυθιστεί στον αόριστο χρόνο, θα ήταν σιωπή κι άμορφο.

Στη συλλογή κειμένων του Χάινερ Μύλλερ, που με τον τίτλο *Δύστηνος Άγγελος* έχω μεταφράσει για τις εκδόσεις Άγρα, δεν είχα περιλάβει το ποίημα «Στεφαναίο αγγείο» του Μύλλερ από τη χρονιά 1992. Καθώς το συνδέω τώρα με τη μυθολογία της καθημερινότητάς μου, ανατρέχω κυρίως στην επιγραμματική διατύπωση «Ο χρόνος είναι προθεσμία»:

Ο γιατρός μου δείχνει το φιλμ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΒΛΕΠΕΤΕ ΚΑΙ ΜΟΝΟΣ ΣΑΣ τώρα γνωρίζεις πού κατοικεί ο Θεός
Στάχτη το όνειρο για επτά αριστουργήματα
Τρεις σκάλες κι η σφίγγα δείχνει την οπλή της
Να χαιρέσαι αν το έμφραγμα σε βρει στα ξαφνικά
Αντί να διασχίζει ένας σακάτης επιπλέον το τοπίο
Στον εγκέφαλο καταιγίδα στις φλέβες μολύβι
Αυτό που δεν ήθελες να ξέρεις Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ
Στον δρόμο της επιστροφής τα δέντρα αναίσχυντα πράσινα

Επαναδιαβάζω το ποίημα του Μύλλερ, έχοντας στο πίσω μέρος του μυαλού μου τον Λεβινάς. Ο θάνατος δεν γίνεται ποτέ παρόν. Είναι πάντα ένα μέλλον, γιατί αν ο θάνατος επέλθει, δεν είμαστε πια εδώ για να τον ενοήσουμε. Το μέλλον είναι ένας χρόνος πιστευτός, μόνο αν πρόκειται για το παρόν του μέλλοντος. Στο ποίημα του Μύλλερ υπάρχει ένας στοχασμός γύρω από τον παράγοντα χρόνος και μια εσωτερική χρονολόγηση σε συνάρτηση με το συγγραφικό έργο του. Σκέφτομαι πως για μένα, που αποφάσισα επιτέλους να γράψω, να καταθέσω ένα αυτόγραφο, ανακεφαλαιώνοντας εν συντομία ορισμένες χρονικές φάσεις από τη ζωή μου, ο νυν χρόνος είναι μια συμπίκνωση παρελθόντος και παρόντος, ενώ το μέλλον είναι η σχέση μου με τους άλλους.